TALABALARNING AKADEMIK FAOLIYATIDA MOTIVATSION DETERMINANTLARNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Tursunpulatova Ruxshona Lutfullo qizi
Shahrisabz davlat pedagogika instituti
tursunpolatovaruxshona18@gmail.com
0009-0007-6528-6096

Annotatsiya: *Ushbu maqolada talabalarning akademik faoliyati samaradorligini belgilovchi motivatsion determinantlarning pedagogik va psixologik jihatlari yoritiladi. Akademik motivatsiyaning mazmuni bilan bir qatorda maqsadga yo‘nalganlik, o‘zini o‘zi boshqarish, o‘z-o‘ziga samaradorlik hamda ta’lim muhitining talabaning o‘quv faolligiga ta’siri tahlil qilinadi. Shuningdek, motivatsiyani barqaror rivojlantirishda pedagogik qo‘llab-quvvatlash, mustaqil ta’lim, individual yondashuv, ijobiy ijtimoiy-psixologik muhit va refleksiya imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Motivatsion omillarni ta’lim jarayonining mazmuni va tashkil etilishi bilan uyg‘unlashtirish talabalarning akademik faolligini kuchaytirishning muhim sharti sifatida asoslanadi.*

Kalit so‘zlar: *talaba, akademik faoliyat, akademik motivatsiya, motivatsion determinantlar, akademik o‘zlashtirish, o‘z-o‘ziga samaradorlik, maqsadga yo‘nalganlik, o‘zini o‘zi boshqarish, ta’lim muhiti.*

Аннотация: *В статье раскрываются педагогико-психологические аспекты мотивационных детерминантов, определяющих эффективность академической деятельности студентов. Рассматриваются содержание академической мотивации, целевая направленность, саморегуляция, самоэффективность и влияние образовательной среды на учебную активность. Особое внимание уделяется педагогической поддержке, самостоятельному обучению, индивидуализации, позитивному социально-психологическому климату и рефлексии как условиям устойчивого развития мотивации. Обосновывается необходимость комплексного включения мотивационных факторов в организацию образовательного процесса.*

Ключевые слова: *студент, академическая деятельность, академическая мотивация, мотивационные детерминанты, академическая успеваемость, самоэффективность, целевая направленность, саморегуляция, образовательная среда.*

Abstract: *This article examines the pedagogical and psychological aspects of motivational determinants that shape students' academic activity. It focuses on academic motivation, goal orientation, self-regulation, self-efficacy, and the role of the educational environment in students' engagement and achievement. Particular attention is given to pedagogical support, independent learning, individualized instruction, a positive socio-psychological climate, and reflective activity. The article argues that integrating motivational factors into the organization and content of education can contribute to more sustainable academic engagement.*

Key words: *student, academic activity, academic motivation, motivational determinants, academic achievement, self-efficacy, goal orientation, self-regulation, educational environment.*

Oliy ta'lim sharoitida talabaning natijasi faqat o'zlashtirilgan bilim hajmi bilan emas, balki uning o'quv jarayonidagi mustaqilligi, mas'uliyati va faol pozitsiyasi bilan ham belgilanadi. Talabaning topshiriqqa kirishishi, murakkab vaziyatlarda faoliyatini davom ettirishi, mustaqil ravishda bilim izlashga intilishi va o'z natijalarini yaxshilashga tayyorligi motivatsion jarayonlar bilan chambarchas bog'liq.

Motivatsiyani akademik faoliyat nuqtayi nazaridan talabaning o'qishga bo'lgan sabab va maqsadlarini, o'quv vazifalariga beradigan shaxsiy qiymatini hamda o'z imkoniyatlariga bo'lgan ishonchini tashkil etuvchi omillar tizimi sifatida ko'rish mumkin. Shu sababli akademik motivatsiyani faqat "o'qishga qiziqish" bilan chegaralash yetarli emas; uning tarkibida maqsad, ehtiyoj, o'zini boshqarish va faoliyat natijasini baholash kabi jihatlar ham mavjud.

Akademik motivatsiya talabaning bilim olish, amaliy topshiriqlarni bajarish, mashg'ulotlarda qatnashish va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishga yo'nalganligini qo'llab-quvvatlaydi. Motivatsiya barqaror bo'lganda talaba qiyinchilikni faoliyatdan voz kechish sababi emas, balki natijaga erishish jarayonining bir qismi sifatida qabul qilishi mumkin. Shu jihatdan motivatsion determinantlarni o'rganish ta'lim samaradorligini oshirishning muhim psixologik-pedagogik yo'nalishlaridan biridir [1].

Motivatsion determinantlar shaxsning muayyan faoliyatga kirishishi, uni davom ettirishi va faoliyat yo'nalishini saqlab qolishiga ta'sir qiluvchi ichki hamda tashqi omillar majmuasidir. Talabaning akademik faoliyatida bunday omillar qatoriga bilimga bo'lgan ichki ehtiyoj, kasbiy istiqbol, muvaffaqiyatga erishish intilishi, o'zini rivojlantirish ehtiyoji, o'z-o'ziga samaradorlik, ijtimoiy e'tirof, baholash va rag'batlantirish, shuningdek o'qituvchi hamda yaqin ijtimoiy muhitning qo'llab-quvvatlashi kiradi. Mazkur determinantlarning ta'siri bir xil va o'zgarmas

emas. Ularning namoyon bo‘lishi talabaning shaxsiy maqsadlari, avvalgi akademik tajribasi, o‘z kuchiga bergan bahosi va ta’lim sharoitiga bog‘liq. Demak, motivatsiyani tushuntirishda bitta omilni ajratib ko‘rsatishdan ko‘ra, determinantlarning o‘zaro ta’sirini hisobga olish maqsadga muvofiq.

Pedagogik jarayonning qanday tashkil etilishi ham motivatsion holatga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Talabaning qiziqishi va ehtiyojlarini hisobga olish, tanlov imkoniyatlarini kengaytirish, muammoli va ijodiy vazifalardan foydalanish hamda individual yondashuvni qo‘llash o‘quv faoliyatining shaxsiy ahamiyatini kuchaytiradi. O‘qituvchi va talaba o‘rtasidagi hurmatga asoslangan hamkorlik esa ijobiy ta’lim muhitini shakllantirishga xizmat qiladi.

O‘quv mazmunining amaliy qiymatini anglash ham motivatsiyaning muhim shartlaridan biridir. Talaba o‘rganayotgan nazariy bilimlarini kelgusidagi kasbiy faoliyati bilan bog‘lay olganida, ta’lim topshiriqlarining ma’nosi aniqroq namoyon bo‘ladi. Shu bois nazariy materialni real kasbiy vaziyatlar, loyiha ishlari, tadqiqot topshiriqlari va amaliy muammolar bilan bog‘lash motivatsion jihatdan samarali yondashuv hisoblanadi.

Motivatsiyaning rivojlanishida o‘qituvchining pedagogik kompetentligi va muloqot uslubi alohida o‘rin tutadi. Talabaning fikrini tinglash, uning muvaffaqiyatini e’tirof etish, xatolarini jazolash obyekti emas, rivojlanish uchun tahlil qilinadigan tajriba sifatida ko‘rsatish o‘quv jarayonida psixologik xavfsizlikni kuchaytiradi. Baholash mezonlarining oldindan tushunarli, shaffof va adolatli bo‘lishi ham talabaning o‘z imkoniyatlariga ishonchini qo‘llab-quvvatlaydi.

Talabaning motivatsiyasi guruhdagi ijtimoiy munosabatlardan ham ta’sirlanadi. Tengdoshlarning qo‘llab-quvvatlashi, sog‘lom raqobat, hamkorlik va o‘z fikrini erkin bildirish imkoniyati akademik faoliyatga ijobiy munosabatni mustahkamlashi mumkin [2]. Aksincha, doimiy bosim, salbiy baholash yoki ijtimoiy qo‘llab-quvvatlashning yetishmasligi o‘quv faoliyatiga jalb etilish darajasini pasaytirishi ehtimoli mavjud. Tashqi rag‘batlar motivatsiyani boshlash yoki qisqa muddatda faollikni kuchaytirishda yordam berishi mumkin. Biroq o‘quv jarayonini faqat baho, mukofot yoki jazoga bog‘lash talabaning faoliyat ma’nosini tashqi nazorat bilan cheklab qo‘yishi mumkin. Shuning uchun pedagogik ta’sirda tashqi rag‘batlarni talabaning ichki qiziqishi, mustaqil tanlovi va kasbiy maqsadlari bilan uyg‘unlashtirish muhimdir.

Ernest Renanning ta’limning jamiyat kelajagi bilan bog‘liqligi haqidagi fikri ta’limning ijtimoiy ahamiyatini ta’kidlaydi [3]. Mazkur g‘oyani akademik motivatsiya bilan bog‘laganda, talabaning o‘z ta’lim faoliyatini faqat shaxsiy baho yoki diplom olish vositasi sifatida emas, balki kelajakdagi kasbiy va ijtimoiy faoliyatiga tayyorgarlik sifatida anglashining ahamiyati ko‘rinadi. Bunday ma’no

kasbiy maqsadlarni shakllantirish va akademik faoliyatga shaxsiy qiymat berishda muhim omil bo‘lishi mumkin.

Akademik faoliyat oliy ta’lim jarayonida bilim, ko‘nikma va kompetensiyalarni egallash bilan birga mustaqil ta’lim, axborot izlash, topshiriqlarni bajarish, ilmiy-tadqiqot ishlari, nazorat va o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayonlarini ham qamrab oladi. Shuning uchun talabaning akademik faolligini faqat auditoriyadagi ishtiroki orqali baholash uning faoliyatining barcha tomonlarini aks ettirmaydi.

Akademik faoliyatning muhim belgilaridan biri maqsadga yo‘nalganlikdir. Talaba fan bo‘yicha bilimni chuqurlashtirish, nazoratdan muvaffaqiyatli o‘tish, yuqori natijaga erishish, kasbiy kompetensiyani shakllantirish yoki kelajakdagi ish faoliyatiga tayyorlanish kabi turli maqsadlarni ko‘zlashi mumkin. Maqsadning shaxs uchun aniq va mazmunli bo‘lishi uning o‘quv topshiriqlariga jalb etilishiga ta’sir qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, ta’limni tashkil etishda “talaba nimani o‘rganadi?” degan savol bilan bir qatorda “u buni nima sababdan o‘rganmoqda?” degan savolga ham e’tibor berish lozim. Mazkur yondashuv o‘quv mazmunini talabaning shaxsiy va kasbiy maqsadlari bilan bog‘lash imkonini beradi.

Motivatsiya va akademik faoliyat o‘rtasidagi munosabatni bir yo‘nalishli jarayon sifatida izohlash to‘liq emas. Bir tomondan, motivatsiya talabaning faolligi, qat’iyati va topshiriqlarni bajarish strategiyalariga ta’sir qiladi. Ikkinchi tomondan, erishilgan muvaffaqiyatlar talabaning o‘z kompetentligiga bo‘lgan ishonchini kuchaytirib, keyingi faoliyat uchun qo‘shimcha motivatsion resurs yaratishi mumkin [4]. Masalan, talaba ma’lum fan bo‘yicha muvaffaqiyatga erishsa, o‘z imkoniyatlarini ijobiyroq baholashi va navbatdagi vazifaga yuqoriroq tayyorgarlik bilan kirishishi mumkin. Aksincha, takroriy muvaffaqiyatsizliklar, haddan tashqari murakkab vazifalar yoki faqat kamchilikka yo‘naltirilgan baholash o‘z-o‘ziga ishonchning pasayishiga olib kelishi ehtimoli bor.

Talabalarni oliy ta’lim muhitiga ijtimoiy-psixologik jihatdan moslashtirish ham akademik faollik uchun muhim. Birinchi kurs davrida norasmiy muloqot, guruhga moslashish, tengdoshlar bilan konstruktiv aloqa va ta’lim muhitining an’analarini qabul qilish talabaning yangi sharoitga kirishishini yengillashtirishi mumkin. Shu mazmundagi empirik kuzatuvlar talabalarning ijtimoiy moslashuvi va akademik muhitdagi ishtiroki o‘rtasidagi aloqaga e’tibor qaratadi [5].

Xulosa

Umuman, talabalarning akademik faoliyatidagi motivatsion determinantlar o‘zaro bog‘langan va dinamik tizim sifatida namoyon bo‘ladi. Ichki va tashqi motivatsiya, o‘z-o‘ziga samaradorlik, maqsadga yo‘nalganlik, akademik ehtiyojlar, kasbiy istiqbolni anglash hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash birgalikda talabaning

o‘quv faoliyatidagi ishtirokini shakllantiradi. Shu sababli oliy ta’limda motivatsiyani rivojlantirish faqat rag‘batlantirish yoki baholash vositalariga tayanmasligi kerak. Ta’lim mazmunining amaliy ahamiyatini ko‘rsatish, mustaqil tanlov imkoniyatini yaratish, individual rivojlanishni qo‘llab-quvvatlash, hamkorlikka asoslangan psixologik muhitni shakllantirish va refleksiv faoliyatni kuchaytirish kompleks yondashuvni taqozo etadi.

Bunday yondashuv akademik o‘zlashtirishni yaxshilash bilan bir qatorda talabaning mustaqil fikrlashi, kasbiy maqsadlarini belgilashi, o‘z faoliyatini boshqarishi va uzluksiz ta’limga tayyorligini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Biggs J., Tang C. Teaching for Quality Learning at University. — 4th ed. — Maidenhead: Open University Press, 2011.

2. Deci E. L., Ryan R. M. Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior. — New York: Plenum Press, 1985.

3. Fedyaev A. A. Vzaimosvyaz urovnya prityazaniy, motivatsii dostizheniya i uverennosti v sebe na etape professionalnogo razvitiya lichnosti: dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.13. — [s. l.], 2005.

4. Pintrich P. R., Zusho A. Student Motivation and Self-Regulated Learning in the College Classroom // Higher Education: Handbook of Theory and Research. — Vol. 19. — Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002. — P. 731–810.

5. Kashapov A. S. Struktura sotsialno-psikhologicheskoy adaptatsii studentov: dis. ... kand. psikhol. nauk: 19.00.05. — [s. l.], 2012.